

РЕФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ В 1990-Х РОКАХ

Д. ЧЕРНООЧЕНКО,
аспірант Запорізького національного університету,
м. Запоріжжя, Україна

SUMMARY

The work gives considerations to issues related to judicial system reforming in Ukraine in the period of independent state formation. On the basis of archival materials the author studies the process of development of the main approaches to judiciary formation in Ukraine by members of constitutional process, principles, goals and objectives of legal reform. The conclusion of importance of this step for further judicial system development in Ukraine is made.

Keywords: judicial reform, constitutional process, justice, judiciary, court.

* * *

В работе рассматриваются вопросы, связанные с реформированием судебной системы Украины в период становления независимого государства. Автором на основе архивных материалов исследуется процесс разработки участниками конституционного процесса основных подходов к формированию судебной власти в Украине, принципов, задач и целей судебно-правовой реформы. Делается вывод о значении этого этапа для дальнейшего формирования судебной системы Украины.

Ключевые слова: судебная реформа, конституционный процесс, правосудие, судебная власть, суд.

Правосуддя та судова реформа – теми, які є сьогодні одними з найбільш соціально актуальних і значущих в Україні. Проте успіх будь-якої реформи, зокрема й судової, залежить від її наукового обґрунтування. Останнє має стати ідеологічною, принциповою засадою процесу реформування. Оскільки незалежна й високопрофесійна діяльність із здійснення правосуддя є обов'язковою умовою побудови демократичного суспільства та правової державності, її демократичні принципи необхідно відновлювати, причому з урахуванням багатовікового історичного досвіду [1, с. 10, 70].

Питанням здійснення в Україні судово-правової реформи присвячені роботи відомих вітчизняних юристів, у тому числі науковців, суддів, політиків. Треба зазначити внесок у теоретичне та практичне вирішення цих питань В. Тація, Ф. Бурчака, В. Бойка, В. Бринцева, М. Савенка, В. Скоморохи, О. Скрипнюка та інших. В нашій роботі ми дамо історичний огляд проблем реформи правосуддя в Україні в 1990-х роках та підходів до їх вирішення.

Ідея судово-правової реформи в Україні виникла ще в роки радянської “перебудови”, але до 1990 р. практичного значення не мала. Саме Декларація про державний суверенітет України закріпила принцип поділу вла-

ди й формально виділила судову владу в самостійну гілку. Згодом до Конституції Української РСР 1978 р. були внесені зміни, що стосувалися судової влади, зокрема, було засновано Конституційний Суд України.

Проте судова система України, особливо після проголошення незалежності України, потребувала глибоких політико-правових змін, обумовлених переходом країни від тоталітарного режиму до плюралістичної демократії, проголошенням верховенства прав людини й громадянина, формуванням національної судово-правової системи тощо.

Необхідність демократичної судово-правової реформи в Україні була зумовлена перш за все тим, що суди, вся система

юстиції та чинне законодавство, яке регулювало діяльність правоохоронних і правоохоронних органів, переживали глибоку кризу. Суди не охороняли насправді права людини й громадянина: вони були важливим елементом карально-репресивної радянської системи. Реальна влада належала партійно-радянським органам. Законодавство Української РСР не відповідало змінам, що відбувалися на зламі 80 – 90 р.р. в українському суспільстві.

Дискусії навколо судово-правової реформи велися в комісіях Верховної Ради України, Міністерстві юстиції України, Верховному Суді України, Вищому арбітражному суді України, Генеральній прокуратурі України. Крім цього, до дискусій приєдналися науковці-юристи, засоби масової інформації, громадські фонди тощо.

Щодо змісту судово-правової реформи в політичних колах України існувало кілька підходів: радикальний, поміркований і консервативний. Радикальний підхід сповідували депутати-демократи (Народна Рада) у Верховній Раді України, які намагалися звільнення судової системи від вад і перекосів її

радянського варіанту. Помірковану судово-правову реформу обстоювали по-центристському налаштовані політики з числа народних депутатів України, частина науковців тощо. З огляду на реальні умови суспільного розвитку, вони обстоювали частковій зміні в судовій системі. Чиновники-консерватори намагалися звести реформу до зміни вивісок, тобто зберегти стару судову систему. Судові органи підтримували ідею судово-правової реформи насамперед у питаннях соціального захисту суддів та матеріально-технічного забезпечення судів. Міністерство юстиції намагалося зберегти свій вплив на суди завдяки кадровій політиці та фінансовому контролю. Врешті, у червні 1992 року Верховна Рада ухвалила Концепцію судово-правової реформи в Україні, яка була компромісом політичних сил і передбачала поміркований варіант реформи [2, с. 148-151].

В ході судово-правової реформи необхідно було вирішити завдання:

- 1) здійснення демократичних ідей правосуддя, вироблених світовою практикою та наукою;
- 2) забезпечення правових гарантій незалежності судової влади;
- 3) запровадження спеціалізації судів;
- 4) наближення судів до населення;
- 5) чіткого визначення компетенції різних ланок судової системи;
- 6) гарантування права громадян на розгляд їхніх справ незалежним, компетентним і неупередженим судом тощо [3, с. 39-40].

Центральне місце в Концепції судово-правової реформи відводилося питанням формування судової влади як рівної іншим гілкам державної влади. В цій Концепції також ішлося про ста-

тус суддів, про реформування органів розслідування, прокуратуру, адвокатури та юстиції, про Міністерство юстиції України, про соціальний захист суддів, фінансування й матеріально-технічне забезпечення діяльності судової влади, про етапи судово-правової реформи.

Чинна Концепція судово-правової реформи в Україні була схвалена Постановою Верховної Ради України № 2296-ХІІ від 28 квітня 1992 р. [4]. Цим документом визначені умови і фактори, що впливають на необхідність проведення судово-правової реформи, основні її принципи, етапи здійснення та завдання.

У Концепції, зокрема, визначено, що необхідність проведення судово-правової реформи обумовлена, зокрема, тим, що суди республіки, вся система юстиції і чинне законодавство, яке регулює діяльність правоохоронних органів, переживають глибоку кризу, викликану багатьма факторами, які негативно впливали на їх діяльність. Суди не завжди надійно охороняли права і свободи людини, являли собою важливий інструмент командно-адміністративної системи і змушені були бути провідниками її волі. Суд не мав влади, а влада безконтрольно користувалась судом. Судово-правова реформа повинна привести судову систему, а також всі галузі права у відповідність із соціально-економічними та політичними змінами, що відбулись у суспільстві. Кризові явища посилюються надмірною перевантаженістю судів та правоохоронних органів, що негативно впливає на результати їх діяльності. Становище погіршується недостатньою соціально-економічною захищеністю суддів і слідчих. До цього часу не зжиті факти втручання в діяльність правосуддя.

Головною метою судово-правової реформи і формування

незалежної судової влади Концепція визначила перебудову судової системи, створення нового законодавства, вдосконалення форм судочинства.

Завданнями судово-правової реформи визначені:

- шляхом ефективного розмежування повноважень гарантувати самостійність і незалежність судових органів від впливу законодавчої і виконавчої влади;
- реалізувати демократичні ідеї правосуддя, вироблені світовою практикою і наукою;
- створити систему законодавства про судоустрій, яке б забезпечило незалежність судової влади;
- поступово здійснити спеціалізацію судів;
- максимально наблизити суди до населення;
- чітко визначити компетенцію різних ланок судової системи;
- гарантувати право громадянина на розгляд його справи компетентним, незалежним і неупередженим судом.

Основними принципами судово-правової реформи визначені:

- створення такого судочинства, яке максимально гарантувало б право на судовий захист, рівність громадян перед законом, створило б умови для дійсної змагальності і реалізації презумпції невинності;
- відповідність нормативних актів з питань діяльності судів і органів юстиції вимогам міжнародних угод, ратифікованих Україною;
- радикальне реформування матеріального і процесуального законодавства, деідеологізування і наповнення його гуманістичним змістом;
- диференціювання форм судочинства, зокрема залежно від ступеню тяжкості злочину;
- встановлення судового контролю за законністю і об-

грунтованістю процесуальних рішень слідчих органів, які обмежують права громадян;

- перевірка законності і обґрунтованості судових рішень в апеляційному і касаційному порядку та за нововиявленими обставинами.

Концепція судово-правової реформи в Україні 1992 р. відіграла певну роль у вирішенні проблем судово-правової системи. На її виконання було ухвалено низку законодавчих актів: про статус суддів, про органи суддівського самоврядування, про Конституційний Суд України та інші. Проте ця реформа не отримала належної підтримки з боку законодавчої та виконавчої влади. Крім політичних та наукових дискусій, ці нові підходи до вищезгаданих проблем нічого не викликали. Частково напрацьовані таким чином пропозиції ввійшли до Конституційного договору між Верховною Радою та Президентом України від 8 червня 1995 р., а також до Конституції України 1996 р. З ухваленням нового Основного Закону питання про реформу судово-правової системи набуло якісно іншого звучання: Конституція стала правовою основою такої реформи, яка мала завершитися протягом наступних п'яти років.

Після ухвалення Конституції України увага політиків і громадськості до проблем та завдань судової влади помітно зросла. Це зумовлено тим, що Конституція формально розширила судові гарантії прав і свобод громадян, запровадила нову структуру судової влади тощо. Ще більшою мірою на підвищення громадсько-політичної уваги до судової влади вплинуло сформування в жовтні 1996 р. Конституційного Суду України, з яким пов'язують надії на встановлення реального верховенства Конституції, захист прав і свобод громадян.

Згідно з Конституцією, судо-

ву владу здійснюють лише суди. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускається. Юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі. Кожен громадянин може звертатися до суду по захист своїх конституційних прав і свобод безпосередньо на підставі Конституції України.

Здійснення судової влади Конституція покладе на Конституційний Суд та суди загальної юрисдикції. Конституційний Суд є єдиним органом конституційної юрисдикції в державі і покликаний вирішувати питання про відповідність законів та інших правових актів Конституції, давати офіційне тлумачення Конституції та законів України.

До судів загальної юрисдикції належать: Верховний Суд України – найвищий судовий орган у системі судів загальної юрисдикції; найвищі судові органи спеціалізованих судів; апеляційні та місцеві суди. Створення надзвичайних та особливих судів Конституція не допускає. Суди загальної юрисдикції розглядають усі судові справи, крім справ, віднесених до компетенції Конституційного Суду.

Оскільки згідно з Конституцією правосуддя в Україні здійснюється виключно судами, на практиці виникла потреба в розмежуванні повноважень Конституційного Суду та судів загальної юрисдикції. У зв'язку з цим Пленум Верховного Суду України зазначив, що суди загальної юрисдикції не вправі, застосовуючи Конституцію як акт прямої дії, визнати неконституційними закони або правові акти, перелічені у ст. 150, оскільки це віднесено до виключної компетенції Конституційного Суду. Разом з тим будь-який суд загальної юрисдикції має право на підставі ст. 144 Конституції

визнати неконституційними або такими, що не відповідають законам України, рішення органів місцевого самоврядування, а також на підставі ст. 124 Конституції – акти органів державної виконавчої влади: міністерств, інших центральних відомств, місцевих державних адміністрацій тощо. Звернення до Конституційного Суду в такому разі не вимагається.

Особливу увагу судів звернути на те, що судові рішення мають ґрунтуватись на Конституції України, а також на чинному законодавстві, яке не суперечить їй.

Підвищено вимоги до судів загальної юрисдикції. Конституція України забороняє їм належати до політичних партій. відповідно до Основного Закону на посаду судді може бути рекомендований кваліфікаційною комісією громадянин України, не молодший за 25 років, який має вищу юридичну освіту і стаж роботи в галузі права не менш як 3 роки, проживає в Україні не менш як 10 років та володіє українською мовою. Додаткові вимоги до окремих категорій суддів щодо стажу, віку та професійного рівня встановлюються законом (ідеться про суддів обласних та вищих судів).

Судова система, таким чином набула рис демократичної судової влади, яка самостійно вирішує правові конфлікти в державі.

Отже, Концепція судово-правової реформи 1992 р., по суті, втратила своє юридичне й практичне значення, а з нею закінчився перший, початковий етап реалізації цієї реформи. Це зумовлено було, по-перше, тим, що Конституція формально розширила судові гарантії прав і свобод громадян, запровадила нову структуру судової влади тощо, по-друге, судова реформа повинна реалізовуватись як

частина загальнодержавної реформи, відповідати внутрішнім (економічним, соціальним, політичним) і зовнішнім (інтеграційним) пріоритетам розвитку, бути гармонійно пов'язаною із загальними цілями розвитку держави в цілому, що не було враховано при розробці названої Концепції.

Література:

1. Правосуддя: філософське та теоретичне осмислення: колективна монографія / А. М. Бернюков, В. С. Бігун, Ю. П. Лобода, Б. В. Малишев, С. П. Погребняк, С. П. Рабінович, В. С. Смородинський, О. В. Стівба / (Відп. ред. В. С. Бігун). — К., 2009. — 316 с. (Бібліотека Міжнародного часопису «Проблеми філософії права»).

2. Смородинський В.С. Судова влада в Україні (загальнотеоретичні проблеми) [Текст] : Дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Смородинський Віктор Семенович ; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. - Х., 2001. - 187 арк.

3. Хоцький М. Новий проект Концепції судово-правової реформи // Право України. - 2000. - № 1. - С. 38-42.

4. Концепція судово-правової реформи в Україні // Відомості Верховної Ради України. - 1992. - № 30. - Ст. 426.

INDIVIDUAL PROBLEMS OF UNIFICATION OF PROCEDURAL TERMINOLOGY (on the example of legislation of Ukraine)

S. BYCHKOVA,

National academy of internal affairs

Deputy head of the department of civil law and procedure

Doctor of law

A. CHURPITA,

National academy of internal affairs

Associate professor of the department of civil law and procedure

Candidate of law

SUMMARY

In this scientific article the problem of unification of terms being used by the legislator has been considered based on analysis of the current Civil procedural code, Commercial procedural code and the Code of administrative proceedings of Ukraine. As a result, there have been distinguished the approaches for procedural terminology to be unified within relevant branches of law.

Keywords: unification, procedural terminology, branch of law, the institution of law.

* * *

В научной статье на основании анализа действующих Гражданского процессуального и Хозяйственного процессуального кодексов Украины, а также Кодекса административного судопроизводства Украины рассмотрена проблема унификации используемых законодателем терминов. В результате выделены направления, по которым должна унифицироваться процессуальная терминология в пределах соответствующих отраслей права.

Ключевые слова: унификация; процессуальная терминология; отрасль права; институт права.

Unification of law is one of the most important trends in the development of legislation. This trend can be performed in various forms, one of which is bring to the inner semantic unity and coherence of legal terminology. The development of relevant issues is an important area of scientific inquiry, because effectiveness of improving the legal regulation of social relations in general depends on the effectiveness of the solving of these issues.

V. Babaev, E. Belyanevych, V. Bobrik, A. Gratsianov, S. Khyzhnyak and other scientists have dedicated their works to the issue of law unification. Basically, scientists have drawn their attention to the formulation of the concept of unification, separation of its features, types and forms, established the role of law unification in the development of the legal system. There have been also discussed in the legal

literature the issues of unification of terminology of the normative-legal acts as from a general theoretical point of view, and with regards to the specific subject of legal regulation of certain areas of law (private international, land, etc.). But the question of unification of procedural terminology still remains unsolved. Although its consideration is extremely important, and there is an urgent need in solving the